

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Δεωνίδου Γω. Φιλιππίδου, Ἡ περὶ Θλίψεως καὶ Λυτρώσεως θεωρία τῆς Βεδάντα (τῆς δογματικῆς τοῦ Ἰνδικοῦ Βραχμανισμοῦ). Διατριβὴ ἐπὶ Ὑψηγοσίᾳ (Ἀθῆναι, Τύποις «Πυρσοῦ» 1934), 8ον μέγ., σελ. 196 (κείμενον σελ. 1-123, 624 ἐπισημειώσεις σελ. 123-170, Α'—Γ' Πίνακες σελ. 171-196).

Ἡ πραγματεία αὕτη υπεβλήθη εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀθηνῆσι Πανεπιστημίου ὡς διατριβὴ ἐπὶ Ὑψηγοσίᾳ εἰς τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας τῶν Θρησκευμάτων, ἐξ ἧς εἶναι εἰλημμένον καὶ τὸ θέμα.

Ἡ Ἱστορία τῶν Θρησκευμάτων, ἀνάγουσα τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἱστοριογραφίας, διεμορφώθη εἰς ἴδιαν Ἐπιστήμην ἀπὸ ἐξηκονταετίας περίπου, ὅτε ἐγνώσθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ κείμενα τῶν ἀπωσιατικῶν Θρησκευμάτων, πατέρα καὶ θεμελιωτὴν ἔχουσα τὸν διάσημον ἐν Ὁξφόρδῃ γερμανὸν Ἰνδολόγον τοῦ παρελθόντος αἰῶνος F. Max Müller. Ἐκτοτε θεραπεύεται ἡ Ἐπιστήμη τῶν θρησκευμάτων ἢ θρησκαιολογία, ὡς τε Ἱστορία τῶν θρησκευμάτων καὶ ὡς Φιλοσοφία τῆς θρησκείας, δι' ἰδίων εἰδικῶν τακτικῶν ἑδρῶν ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς, ἡ δὲ μέχρι τοῦδε σταδιοδρομία αὐτῆς ὑπῆρξε καρποφορωτάτη, ἀντιστρόφως ἀνάλογος πρὸς τὴν ἡλικίαν τοῦ κλάδου. Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν ἰδρύθη ἡ Ἔδρα τῆς Ἱστορίας τῶν Θρησκευμάτων τῷ 1931, ἔκτακτος εἰσέτι.

Κατὰ τὴν σταδιοδρομίαν αὐτῆς ταύτην ἡ θρησκαιολογία εἶχε καὶ τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς φίλους-ἐχθροὺς, ὅσοι ἐφοβοῦντο μήπως ἐκ τῆς γνώσεως τῶν ἐξωχριστιανικῶν θρησκευμάτων κινδυνεύσῃ νὰ ὑποτιμηθῇ τὸ Χριστιανικὸν δόγμα φίλους, ὅσοι ἠγάπων τὴν ἀπροκατάληπτον ἐπιστημονικὴν ἀντικειμενικότητα, πιστεύοντες, ὅτι ἐὰν ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι Θρησκεία ἐξ υπερφυσικῆς ἀποκαλύψεως, ὑπερτέρα πάσης ἄλλης κατὰ τὸ εἰς ἐννοίας καὶ ἀξίας περιεχόμενον αὐτῆς, καθ' ἑαυτὸ τε καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα καὶ ζωὴν, οὐ μόνον δὲν φοβεῖται, ἀλλὰ καὶ προκαλεῖ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ σύγκρισιν, διότι αὕτη δὲν δύναται εἶμῃ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἣν καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει ὡς ἀφετηρίαν, ὡς περιεχόμενον καὶ ὡς ἐπιδιώξιν. Τὴν ἐχθρικὴν πρὸς τὸν κλάδον παρατάξιιν.

ἐνίσχυσαν ἐπιπόλαιαι τινες προχειρολογίαι ἑρασιτεχνῶν, οἱ ὅποιοι, ἀποδίδοντες ὁμοιότητάς τινας ἢ ἀναλογίας ἕξωχριστιανικῶν θρησκευμάτων πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, φραστικὰς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ ὄλως ἕξωτερικὰς, εἰς δανεισμόν, ἄνευ ἐμβριθύσεως εἰς τὰς προϋποθέσεις καὶ τὴν ἀπὸ τούτων ἀπορρέουσαν ἰδιάζουσαν καὶ ἰδιότυπον δι' ἕκαστον θρησκεῦμα ἔννοϊαν τῶν ἀναλογιῶν τούτων καὶ ἀνάγοντες τὴν σύγκρισιν ἀπὸ μεθόδου ἀξιολογικῆς ἐκτιμήσεως τῶν ἐπὶ μέρους θρησκευμάτων εἰς σκοπὸν, ἐνεφάνιζον ἐν ὀνόματι τῆς θρησκευολογίας τὸν Χριστιανισμόν ὡς συνέχαιαν κατ' ἀδιάκοπον ἐξέλιξιν τῆς ἕξω· καὶ προχριστιανικῆς θρησκευτικότητος, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ὡς ἐπηρεασμένον ὑπ' αὐτῆς οὐχὶ ἀπλῶς μορφολογικῶς, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικῶς. Ἄλλ' ὑπεράνω τῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν φίλων, ἀμφοτέρων προκατειλημμένων ἐκ διαθέσεων εἴτε φίλων εἴτε ἐχθρῶν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν καὶ μὴ δυναμένων νὰ νοήσωσιν Ἐπιστήμην τῶν θρησκευμάτων ἄνευ συγκρίσεως πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, κείται ἡ Ἐπιστήμη, ἡ αὐστηρὰ δηλ. καὶ ἀπροκατάληπτος ἀντικειμενικὴ ἔρευνα, ἥτις, ἕξουχί· σαρα καὶ τῶν μὲν καὶ τῶν δὲ τοὺς ἰσχυρισμοὺς, ἀπέδειξεν, ὅτι τὸ ἐσώτερον περιεχόμενον αὐτῶν εἶναι ἐπιπόλαιον καὶ ἄγει εἰς πλημμελεῖ συμπεράσματα, ὅτι ἐκάστη θρησκεία ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ πολιτισμοῦ της εἶναι ἰδιόμορφον καὶ ἰδιότυπον ὅλον, ἐξ ἑαυτοῦ πρωτίστως καὶ δι' ἑαυτοῦ ἐρμηνευόμενον, καὶ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἐξέρχεται καὶ ἐκ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐργαστηρίου τιοῦτος, ὅλον ἐμφανίζει καὶ ἀποδέχεται οὐτὸν τὸ δόγμα. Τὸ εὐτυχὲς τοῦτο συμπέρασμα τῆς σοβαρᾶς καὶ αὐστηρᾶς καὶ ἀπροκατάληπτου θρησκευολογικῆς ἐρευνῆς εὐνόητον, ὅτι, ἐκτὸς τῆς καθ' ἑαυτὸ ἀξίας καὶ σημασίας του, ἰδιάζουσαν ἔχει σημασίαν οὐχὶ διὰ τὸν Χριστιανισμόν καθ' ἑαυτόν, ἀλλὰ διὰ τοὺς εὐρύτερους ἐκείνους κύκλους τῶν μὴ Χριστιανῶν ἢ τῶν μὴ πιστῶν ἢ τῶν διανοουμένων, οἵτινες εἶναι ἐξ ὑπαρχῆς κεκηρυγμένοι κατὰ τῆς ἀναμείξεως τοῦ δόγματος εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς συζητήσεις. Χωρὶς ἡ Θρησκευολογία νὰ ἔχη ἀπολογητικὴν τάσιν ἢ χροιάν καὶ χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται ἰδιαιτέρως διὰ τὸν Χριστιανισμόν, προσφέρει δι' αὐτοὺς ὡς Ἐπιστήμη εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἀπολογητικὴν, ἔτοιμα καὶ ἐπεξεργασμένα, ἐπιχειρήματα ἀδισσάλευτα, κερδιζόμενα ἕξω τοῦ δογματικοῦ πλοισίου διὰ τῆς αὐστηρᾶς ἀνακρίσεως τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος καὶ διὰ μεθόδων αὐστηρῶς ἐπιστημονικῶν, ὧν προεξάρχει ἡ ἱστορικὴ. Ἄν δ' ἔπραξε καὶ τοῦτο, τὸ ἔπραξε προκληθεῖσα. Θέσασα δὲ τὰ πράγματα εἰς τὴν θέσιν των, δὲν ἀπασχολεῖται πλέον

εἰς τὸ εἰδικὸν τοῦτο θέμα, ὅπερ δι' αὐτὴν ἐξηγητήθη, ἀλλὰ περὶ ἄλλους τομεῖς τῆς ἀρμοδιότητος αὐτῆς, καὶ δὴ ἐξωχριστιανικούς, ἐφ' ὅσον τὸ Χριστιανικὸν πεδῖον καλλιεργεῖ τόσον πλουσίως καὶ καρποφόρως ἢ Χριστιανικὴ Θεολογία, ἐπὶ τούτῳ τεταγμένη.

Πλήρη ἐνημερότητα εἰς τὰ θρησκευτικὰ ταῦτα προβλήματα καὶ πορίσματα, ἅτινα παρουσίασεν ὁ σ. καὶ ἐν τῇ κατὰ τὸ 1931 ἐπιτυχεστάτῃ διαλέξει αὐτοῦ, τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ «Θεολογίᾳ» («Συγκριτικὴ Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Θεολογία»), ἐμφανίζει καὶ ἡ μετὰ χειρὸς πραγματεία αὐτοῦ, καρπὸς δαψιλοῦς μελέτης καὶ πολλοῦ πόνου, ἀπηλλαγμένη καὶ αὐτὴ δογματικῶν προϋποθέσεων καὶ ἀπολογητικῶν τάσεων καὶ παραφυλάσσουσα τὴν αὐστηρὰν ἀντικειμενικότητα ἐν τῇ ἀνακρίσει καὶ ἐκθέσει τοῦ τε κυρίου καὶ τῶν ἐπὶ μέρους θεμάτων.

Ἐν τῷ Προλόγῳ (σ. 1—10) διερευνᾷ ὁ σ. τὸ περιεχόμενον τῶν ἐννοιῶν «Θλίψις» καὶ «Λύτρωσις» καθόλου τε κατὰ τὴν ἀναφορὰν αὐτῶν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν καὶ τὴν ἐπ' αὐτὴν δεσποτείαν τῆς θλίψεως, ἣτις «ἔσχατον ἔχει αἷτιον τὴν μεταξὺ πνεύματος καὶ ὕλης ἀγεφύρωτον ἀπόστασιν καὶ ἀντίθεσιν». Ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου βιώσεως (εὐστοχωτάτην διασάφειν τῆς ἐννοίας τοῦ ὄρου τούτου βλέπε ἐν ὑποσημ. 1) τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων περιπτώσεων τῆς ἀντιθέσεως ταύτης γεννᾶται ἡ θλίψις καὶ ὁ πρὸς λύτρωσιν ἀσίγητος καὶ ἀκοίμητος πόθος. Ἀπὸ τῶν ἐννοιῶν τούτων διαγράφεται ἡ θέσις τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας ἔναντι τοῦ προβλήματος τῆς ἀνθρωπίνης θλίψεως, ἰσῆλικος τῷ κόσμῳ, καὶ τῆς πρὸς λύτρωσιν ἐσωτέρας ἀξιώσεως αὐτοῦ, ἐρμηνεύεται τὸ πολύτροπον τῆς διαμέσου τῶν αἰῶνων προσπαθείας πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου; αἰτιολογεῖται ἡ ἀπ' ἀλλήλων διαφορὰ τῶν ἐπὶ μέρους λυτρωτικῶν θεωριῶν, μετὰ δὲ τὴν γενικὴν ταύτην «θέσιν» τοῦ ζητήματος, φέρεται ὁ λόγος ἐπὶ τὴν Βεδάντα, ἣτις καὶ ὑπόκειται πηγὴ τοῦ ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ διερευνωμένου θέματος. Ἀποσαφηνίζονται αἱ ἐννοιαὶ τοῦ ὄρου «Βεδάντα», ἣ τε στενωτέρα, ἢ ἐμφαίνουσα τὸ «τέλος τῶν Βεδῶν», τ.ἔ. τὰς Οὐπανισάδας, τὰς ἐμπεριεχούσας τὰ δυσνόητα, ἀκρότατα καὶ ἐξαίρετως λεπτὰ θέματα τῆς δογματικῆς καὶ μεταφυσικῆς τοῦ Βραχμανισμοῦ, καὶ ἡ εὐρύτερα, ἢ καὶ βᾶσις τῆς πραγματείας κειμένη, ἢ ἐμφαίνουσα τὸ σύστημα, ὅπερ ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῆς Ἰνδικῆς θρησκευτικότητος καὶ διανοήσεως ἐμφανίζεται ὡς συνύφανσις τῆς κυρίως Βεδάντα, τ.ἔ. τῶν Οὐπανισαδῶν, μετὰ τοῦ εἰς αὐτὰς ἐρμηνευτικοῦ ὑπομνήματος τοῦ ἐπισημοτάτου τῶν Βεδανιστῶν Βαδαράϊάνα, ὡς τοῦτο ἐνοήθη, ἀνελύθη-

ὑπερνηματίσθη, ἐρμηνεύθη καὶ ἀπεσαφηνίσθη ὑπὸ τοῦ Σαμκάρου (8—9 αἰ' μ.Χ.). Παρέχεται ἀκολούθως ἡ δικαίωσις τῆς ἐν τῇ πραγματείας διατάξεως τῆς ὕλης καὶ μετὰ τινὰς μεθολογικάς ἐξηγήσεις, ἐκθέτει ὁ σ. ἐν τῇ «Ἐισαγωγῇ» συνοπτικῶς τὰς περὶ θλίψεως καὶ λυτρώσεως θεωρίας τῶν Ἰνδικῶν θρησκευμάτων καὶ φιλοσοφημάτων καθόλου, ἤτοι: τοῦ Βεδισμού, τοῦ Βραχμανισμού, τοῦ Βουδισμού, τοῦ Τζαϊνισμού, τοῦ Χιδουϊσμοῦ καὶ τῶν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Βραχμανισμού ἐκκολαφθέντων συστημάτων: Σάμκβα-Γιόγκα, Μιμάμσα-Νυάνα, Βεϊσέσκ-Βεδάντα (ἐν τῇ στενοτέρῳ ἐννοίᾳ) καὶ τῆς Λοκαῦάτα, τῆς ἐπικουρείου ταύτης Σχολῆς ἐν Ἰνδίας, καὶ τοῦτο, ἵνα καταστή σαφές εἰς ποῖον πλαίσιον καὶ ὡς μέρος τίνος ὅλου εἶναι ἐντεταγμένη ἡ Βεδάντα καὶ τίς ἡ θέσις αὐτῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἰνδικῆς σκέψεως καὶ τῆς Ἰνδικῆς θρησκευτικότητος. Διὰ τῆς Ἐισαγωγῆς, ἣς ἐκτείνεται εἰς τὴν Ἰνδικὴν πνευματικὴν ζωὴν τεσσάρων καὶ πλέον χιλιετηρίδων, εἰσδέχεται ὁ ἀναγνώστης τὰς προσλαμβανούσας ἐκεῖνας παραστάσεις, αἵτινες εἶναι ἀπαραίτητοι, ἵνα κατανοήσῃ τὸ θέμα καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ὕψην καὶ ἔκτασιν, γίνῃ δὲ ἅμα καὶ τιμητὴς αὐτοῦ.

Ὁ ἄξων, περὶ ὃν κινεῖται τὸ κύριον θέμα τῆς πραγματείας τοῦ σ., εἶναι ἡ ἐν τῇ Βεδάντα ἐννοία: «ὑπερτάτη ἀλήθεια». Ἡ ἀγνοία τῆς ὑπερτάτης ἀληθείας συνίστησι τὴν οὐσίαν τῆς θλίψεως μετὰ τῶν πιστευομένων συνεπειῶν αὐτῆς, ἡ δὲ γνώσις τῆς ὑπερτάτης ἀληθείας συνίστησι τὴν οὐσίαν τῆς λυτρώσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ «ὑπερτάτη ἀλήθεια» εἶναι ἡ προαιωνίως ὑφ' ἑστώσα ταυτότης τοῦ ἀτομικοῦ Ἐγῶ (ἄτμαν) ἐκάστου ὄντος μετὰ τοῦ Ἐγῶ τοῦ Παντός (Ἄτμαν), ὃ καλεῖται «Βράχμαν», ἀποσαφηνιζομένων τῶν ἐννοιῶν «Βράχμαν», «ἄτμαν» καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν, ἀποσαφηνιζομένων τ. ἔ. τῶν τὴν ἐννοίαν τῆς ὑπερτάτης ἀληθείας συνιστάντων στοιχείων (§§ 1-3), παρασκευάζεται ἡ κατανόησις τοῦ ἀξιολογικοῦ περιεχομένου τῶν ἐννοιῶν «θλίψις» καὶ «λύτρωσις», ὅπερ ἐφεξῆς (§§ 4 καὶ 5) ἀνατέμνεται καὶ ἀποσαφηνίζεται. Τὸ θέμα συγκλείεται διὰ τῆς τελευταίας § τῶν «κριτικῶν παρατηρήσεων», αἵτινες ἀέρουσι τὴν σφραγίδα τῆς πολυμεθοῦς μορφώσεως τοῦ συγγραφέως, τῆς εἰδικότητος αὐτοῦ εἰς τὸν θρησκευτολογικὸν κλάδον καὶ τῆς βαθυστοχάστου κριτικῆς, εἰς ἣν ὑποβάλλει καὶ δι' ἧς ἐλέγχει τὰ ἄκρως λεπτὰ θέματα τοῦ κλάδου αὐτοῦ. Ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ, καταλαμβάνουσα 49 ὅλας σελίδας (73—122) σταθμίζεται ἡ συμβολὴ τῆς Βεδάντα εἰς τὸν Ἰνδικὸν πολιτισμὸν, ἀγκιστρῶνται καὶ ἀνατέμνονται τὰ κενὰ καὶ αἱ ἀντιφάσεις τοῦ συστήματος, τὰς ὁποίας

αὐστηρότατα βασανίζει ὁ σ., ἀκολούθως δὲ τίθεται τὸ ἐρώτημα: ἂν ἔχωμεν ἐν τῇ Βεδάντα θρησκείαν. Διὰ τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἐξαίρεται ἡ ἀνάγκη ἐξακριβώσεως τῶν στοιχείων, τῶν συνιστώντων τὴν ἔννοιαν τῆς Θρησκείας καὶ τῆς θρησκευτικότητος, τὴν θρησκευτικὴν καθόλου βίωσιν, ἀλλὰ πρὸ τούτου ἀνακρίνονται αἱ μέθοδοι, αἵτινες ἐχρησιμοποιήθησαν μέχρι τοῦδε ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ πρὸς ἀνατομίαν τῆς θρησκευτικῆς βιώσεως καὶ διακριβώσιν τῶν στοιχείων, τῶν συνιστώντων αὐτὴν τε καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς Θρησκείας. Ἀπέναντι τῶν μεθόδων τούτων καὶ τῶν παρομαρτούντων προβλημάτων λαμβάνει ὁ σ. καὶ προσωπικῶς θέσιν, ἀφ' ἧς καὶ χωρεῖ ἐπὶ τὴν ἀνατομίαν τῆς θρησκευτικῆς βιώσεως, βάσιν μὲν ἔχων πάντοτε τὴν κωδικοποίησιν τῶν ἀνὰ τοὺς αἰῶνας ἐκδηλώσεων αὐτῆς, τῆς τῆν Ἱστορίαν τῶν Θρησκευμάτων, καθορίζων δὲ τὴν ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ συμβολὴν τῆς ἀτομικῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας μετὰ τῶν συμπαρομαρτούντων αὐτῇ μειονεκτημάτων καὶ κινδύνων. Διακριβῶν δὲ ὁ σ. τὰ κυριώτατα τῶν στοιχείων, τῶν συνιστώντων τὴν θρησκευτικὴν βίωσιν ὄρισμὸν μὲν τῆς ἔννοιαις τῆς θρησκείας δὲν προσφέρει, ἀπολογούμενος περὶ τούτου λίαν ἐπαρκῶς καὶ ἱκανοποιητικῶς, κερδίζει ὅμως κριτήριον ἐκτιμήσεως τοῦ ἀξιολογικοῦ περιεχομένου τῆς Βεδάντα, ἐπιτρέπον πῶς εἰς αὐτὸν νὰ σταθμίσῃ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὴν θρησκείαν. Τὴν § ταύτην καὶ τὴν ὅλην ἐργασίαν συγκλείει ὁ σ. δι' ἐπισκοπήσεως τῶν κυριωτέρων ἐκδηλώσεων τῆς παγκοσμίου ἀνὰ τοὺς αἰῶνας διανοήσεως, ὅσαι παρουσιάζουσιν ἀναλογίας ἢ ὁμοιότητας πρὸς τὰς θέσεις τῆς Βεδάντα, παρέχων καὶ ἐν τούτῳ τεκμήρια τοῦ εὐρύτερου καὶ βαθύτερου φιλοσοφικοῦ του καταρασμοῦ. Καὶ ἡ § αὕτη εἶναι σπουδαιοτάτη καὶ ὅλως ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως ἀξία.

Αἱ πηγαί, ἀφ' ὧν ἀντλεῖ ὁ σ. τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ κυρίου θέματος αὐτοῦ, εἶναι προσιταὶ εἰς τὸν μὴ Ἰνδολόγον μόνον ἐν μεταφράσεσι. Τοῦτο εἶναι μειονέκτημα ἀναπόφευκτον εἰς τὴν θρησκευτολογικὴν ἐπιστήμην λόγῳ τῆς ἐκτάσεως αὐτῆς ἐπὶ τὰ θρησκευτάματα πάντων τῶν λαῶν τῆς ὑδρογείου σφαίρας, ὧν τὰς γλώσσας δὲν εἶναι ἀνθρωπίνως δυνατὸν νὰ κατέχῃ πάσας ὁ θρησκευτολόγος. Τὸ μειονέκτημα τοῦτο, περὶ οὗ λίαν διαφωτιστικὰς καὶ ἱκανοποιητικὰς ἐξηγήσεις προσφέρει ὁ σ. ἐν τῷ προλόγῳ, ἐξουδετεροῦται διὰ τῆς συνεργασίας μετὰ γλωσσολόγων, ἐν προκειμένῳ διὰ τῆς χρησιμοποίησεως πλειόνων μεταφράσεων δοκίμων Ἰνδολόγων, εἰς αἷς κατ' ἀνάγκην καὶ μετὰ περισσῆς εὐσυνειδησίας προσφεύγει ὁ σ., διὰ τῆς κατ' ἀντιπαραβολὴν συνειτῆς χρή-

σεως αὐτῶν προσπαθῶν νὰ μειώσῃ τὴν ὑπὸ τῆς πρώτης ἀπηγῆς ἀποστασιν αὐτοῦ καὶ τοὺς παρομαρτοῦντίας αὐτῇ κινδύνους κατὰ τρόπον, μαρτυροῦντα τὴν ἔξαιρετικὴν εὐλάβειαν τοῦ σ. περὶ τὴν χρῆσιν τῶν πηγῶν καὶ τὴν βαθεῖαν ἐλίγνωσιν τῶν ἀξιώσεων καὶ ὑποχρεώσεων εὐσυνειδήτου ἐπιστημονικῆς ἐργασίας. Κατὰ δὲ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἐννοίας τῶν κειμένων ὁ σ. κατέβαλε πᾶσαν φροντίδα περὶ τὴν σαφήνειαν, θυσιάσας εἰς αὐτήν, ὅπου ἡ οἰκονομία τοῦ θέματος ἀπῆται τοῦτο, τὴν συντομίαν. Λίαν δ' ἐπιτυχῶς ἀντεπεξῆλθεν ὁ σ. κατὰ τῆς δυσχερείας, ἣν, κατὰ τὴν διαπραγματεύσειν τοιούτων θεμάτων, δημιουργεῖ οὐ μόνον ἡ ἔλλειψις ἑλληνικῶν μεταφράσεων τῶν κειμένων, ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτατα ἡ ἔλλειψις παγίας, κοινῆ παραδεδεγμένης, ὁρολογίας διὰ τὴν ἀπόδοσιν ἰδιούτων ἐννοιῶν, ξένων πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρωπαϊκῆς διανοήσεως. Εἰς τὴν κατὰ τῆς δυσχερείας ταύτης ἀντίδρασιν ὀφείλεται ἡ διὰ τὰς ἐννοίας «Σαμσάρα», «Κάρμαν» καὶ «Ἄτριαν» πρότασις ἰδίου τρόπου ἀποδόσεως (Σ=ἀνακύκλισις τῶν μεταβιώσεων, Κ=ἀπόθεμα ἀνταποδοτέων ἔργων, Α=ἀτομικότης) αὐτῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, δι' ἧν πιστεύει, ὅτι ἐκφράζεται εὐστοχώτερον καὶ πληρέστερον τὸ ἀξιολογικὸν περιεχόμενον τῶν ἐννοιῶν τούτων.

Ἐκ τῆς προτασσομένης βιβλιογραφίας καταφαίνεται ἡ πλήρης ἐνημερότης τοῦ συγγραφέως εἰς τὴν σύγχρονον θρησκευτολογικὴν κίνησιν. Τὸ γραφέν, ὅτι ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ δὲν μνημονεύονται σχετικὰ ἔργα ἀγγλιστὶ ἐκδεδομένα, οὔτε μομφὴν ἀποτελεῖ οὔτε ἀκριβὲς εἶναι, διότι ἐκ τῶν ἐπισημειώσεων 69 καὶ ἑξῆς καταφαίνεται, ὅτι ὁ σ. εἶναι ἐνήμερος καὶ τῆς ἀγγλικῆς βιβλιογραφίας, ἣς πλουσίαν χρῆσιν ποιεῖται καὶ ἐν ταῖς δυοῖν γερμανικαῖς πραγματείαις αὐτοῦ περὶ τοῦ «χρυσοῦ κανόνος» (Λιψία 1929 καὶ Ἀθήναι 1934), μὴ ἀνογράφων αὐτὴν ἐν τῷ πίνακι, προφανῶς διότι αὕτη ἐκτείνεται γενικώτερον ἐπὶ τὴν ὅλην Βεδάντα καὶ συνεπῶς ἐλάχιστα ἠδύνατο νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν διὰ τοῦ σ. ἀποσαφήνισιν τοῦ εἰδικοῦ θέματος, εἰς ὃ ἐντοπίζεται ἡ πραγματεία του.

Τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου ἀναδεικνύει καὶ ἡ ἐν ταῖς «ἐπισημειώσεσι» ἀποθησαυρισθεῖσα ἐπιμεμημένη ἐργασία. Πλὴν τῶν εἰς τὰ κείμενα ἀκριβεστάτων παραπομπῶν καὶ τῆς ἐν καλλιλόγῳ μεταφράσει παραθέσεως κειμένων ἀπὸ τῶν δοκίμων γερμανικῶν μεταφράσεων πηγαίων περικοπῶν, παρέχεται ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσι καὶ ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυσις ἐννοιῶν καὶ ἐννοιολογικῶν σχέσεων καὶ διακρίσεων. Προβλ. χ. τὰς ὑποσημειώσεις 1 (ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄρου «βίωσις»), 50 (περὶ τῆς παρ' Ἰνδοῖς ἐννοίας τῆς «πνοῆς» ἐν σχέσει πρὸς τὴν ψυ-

χίν), 135 (περὶ τῆς ἔννοιᾳς «ψυχή»), 158 (ἐρμηνείαν τῆς ἀκτινομίας 4]4 τοῦ Βράχμαν—πρὸς τὰ 16]60 αὐτοῦ), 235 (ἡ ψυχὴ ἐν σχέσει πρὸς τὸ «'Εγώ»), 420 (ἔνθα παρατίθενται ἐκ τῆς Ἰνδικῆς φιλολογίας αἱ προβεδαντικαὶ ἐνοθεϊστικαὶ ἐκδηλώσεις καὶ θεωρίαι), 447 (περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Χιναύάνα Βουδισμού πρὸς τὴν Θρησκείαν, ὡς τε ἔννοιαν καὶ ὡς βίωσιν) κ. ἄ. Ἐξαιρέτως μνημονεύομεν τῶν ἐπισημειώσεων 5 (ἔνθα ἀνατέμνεται εὐστοχώτατα καὶ λίαν χαρακτηριστικῶς καὶ ἰδιοτύπως ἡ ἔννοια τῆς Χριστιανικῆς λυτρώσεως), 437 (ἔνθα ἀντιδιαστέλλεται τὸ χωρίον Ἰω. 8, 32, ἐρμηνευόμενον διὰ τοῦ Ἰω. 14, 6, πρὸς τὴν γνωσιολογικὴν λυτρωτικὴν θεωρίαν τῆς Βεδάντα κατὰ τρόπον, ἐκφαίνοντα τὴν ἰδιοτυσίαν τῆς Χριστιανικῆς λυτρώσεως), 439 (ἔνθα καταδεικνύται, ἀσχέτως πάσης δογματικῆς προϋποθέσεως, ἕξ αὐτῆς τῆς διερευνήσεως τῶν ἐννοιῶν «μόκσα» καὶ «νιρβάνα» ἡ διαφορὰ τῆ Βεδαντικῆς καὶ Βουδδιστικῆς ἀπὸ τῆς Χριστιανικῆς ἠθικῆς) καὶ 462 (περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως ἀπὸ τῆς ἐν πάσῃ θρησκείᾳ καὶ τοῖς ἐξωχριστιανικοῖς θρησκευέμασιν φερομένης ὡς ὑπερφυσικῆς ἀποκαλύψεως).

Οἱ παρατιθέμενοι, τέλος, πίνακες μαρτυροῦσι τὴν εὐσυνείδητον προσπάθειαν τοῦ σ., ὅπως παράσχη εἰς τὴν κριτικὴν πάντα τὰ στοιχεῖα διὰ τὸν ἔλεγχον τῆς ἐργασίας αὐτοῦ. Ἐν τῷ Α' Πίνακι ἀναγράφονται κατὰ στοίχους τὰ χωρία ἐκάστης τῶν Οὐπανισαδῶν τὰ μνημονεύομενα ἐν τῇ πραγματείᾳ μετ' ἀντιπαραθέσεως τῶν σελίδων, ἐν αἷς ἕκαστον τούτων—ἐν τῷ Β' κατὰ στήλας αἱ 4 δόκιμοι μεταφράσεις, τῶν πηγαίων κειμένων αἵτινες ἐχρησιμοποιήθησαν κατ' ἀντιπαραβολὴν δι' ἕκαστον τῶν χωρίων τούτων πρὸς ἀπακρίβωσιν τῆς ἀληθοῦς αὐτοῦ ἔννοιᾳς ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ὅλης θεωρίας καὶ ἐν τῷ Γ' Πίνακι ἀλφαβητικὴ ἀναγραφὴ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων μετὰ παραπομπῶν κατὰ σελίδα καὶ ὑποσημείωσιν. Ἐν τῷ πίνακι τούτῳ συμπυκνοῦνται ἐπιστημονικῶς ὅλη ἡ ὕλη τοῦ βιβλίου κατὰ τρόπον συστηματικόν, διευκολύνοντα τὴν ταχεῖαν ἀνεύρεσιν ἑνὸς ἐκάστου θέματος ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ διαλαμβανομένων ἢ τῶν ὁπωσδήποτε θιγομένων.

Τοιοῦτον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὸ περιεχόμενον τῆς πραγματείας ταύτης τοῦ κ. Φιλιππίδου, ἧς καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις εἶναι καλλίστη. Ὁ σ., τοῦ ὁποίου τὴν μόρφωσιν ἐκ παίδων παρηκολουθήσαμεν κατορθώσας νὰ εἰδικευθῇ εἰς ἐπιστημονικὸν κλάδον, σχεδὸν ἄγνωστον παρ' ἡμῖν, ἐπιλαμβάνεται τῶν θεμάτων αὐτοῦ μετὰ πλουσίων ἐφοδίων ἐκ τῆς εὐρυτέρας θεολογικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς καθόλου μορφώσεώς

του. Χρησιμοποιοῦν εὐσυνειδήτως τὰς πηγὰς καὶ τὰ βοηθήματα καὶ ἐπισταμένως ἐρευνῶν πᾶσαν λεπτομέρειαν μεταχειρίζεται ἀκριβείαν περὶ τὴν ἔκθεσιν καὶ εὐστοχον χρῆσιν τῶν ὄρων, ὧν τινος καὶ μορφώνει ὁ ἴδιος, μὴ ὑπάρχοντος ἐν τῇ παρ' ἡμῖν ὀρολογία. Δὲν ἐμφανίζεται δὲ ἡ ἐργασία αὐτοῦ πρωτότυπος ὡς πρὸς τὴν μορφήν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διάταξιν τῆς ὕλης, τὴν ἐρμηγείαν τῶν πηγῶν καὶ τὴν διακρίβωσιν τῶν ἐπὶ μέρους ἐννοιῶν καὶ ὄρων.

Ἀναμφιβόλως αἱ θρησκευολογικαὶ μελέται καὶ ἡ εἰδικὴ τῆς Θρησκευολογίας ἔδρα ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ δύνανται νὰ συμβάλωσιν εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν σπουδῶν, σπουδαίαν δὲ συμβολὴν ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἀνωτέρω πραγματεία.

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Ferd. Kattenbusch. *Zeitwende auch in der Theologie* 1934 (σ. 80).— Ἐν τῇ μονογραφίᾳ ταύτῃ, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ β' μέρος τοῦ ἔργου τοῦ *Die Deutsche Evangelische Theologie seit Schleiermacher*, ὁ ἀπανταχοῦ εὐφήμεως γνωστὸς γηραιὸς συγγραφεὺς αὐτῆς (ὑπὲρ τὰ 80 ἔτη γεγονώς) οἶονεὶ ὡς ἐν κυκνεῖῳ ἄσματι, ὡς λέγει ὁ ἴδιος (σ. 4), ἀσχολεῖται μετὰ ἐνημερότητος καὶ ζήλου νεανικοῦ περὶ τὴν σύγχρονον κατάστασιν τῆς γερμανικῆς προτεσταντικῆς θεολογίας, ἣτις ἀναμφιβόλως διατελεῖ ἀπὸ τινῶν ἐτῶν ἐν κρισίμῳ καμπῇ. Κυρίως δ' ἐνδιατρίβει περὶ τὴν ζωηροτάτην κίνησιν ἐν τῇ συστηματικῇ θεολογίᾳ, εἰς ἣν πρὸ παντὸς εἶναι ἐστραμμένη ἡ προσοχὴ κατὰ τὰ τελευτήσια ἔτη (σελ. 26—60). Ἡ παρφημένη ἐποχὴ τοῦ γερμανικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ τοῦ λεγομένου «διαφωτισμοῦ» (*Aufklärung*), τοῦ ἀπαυγασματος τούτου τῆς «ἀναγεννήσεως» καὶ τοῦ «ἀνθρωπισμοῦ». Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην θέτει τέρμα ἡ πνευματικὴ ἐπανάστασις, ἣς χαρακτηριστικὸν γνώρισμα εἶναι ἡ μείωσις τῆς ὑπερημύσεως τῆς νοσησαρχίας, τῆς τεχνοκρατίας καὶ τῆς ἀτομοκρατίας. Τῆς ἀνατελλούσης δὲ νέας ἐποχῆς τοῦ γερμανικοῦ πολιτισμοῦ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα εἶναι ἡ μεγάλη ἀναπτυξις ἐνθὲν μὲν τῆς κοινωνικῆς, ἐνθὲν δὲ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ. Αἱ μεγάλα αὐταὶ μεταβολαὶ δὲν ἀφῆκαν ἀνεπηρέαστον τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν θεολογίαν, δι' αἷς ἀνατέλλει ἐπίσης νέα ἐποχὴ. Τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Νέστωρ τῆς γερμανικῆς προτεσταντικῆς θεολογίας ἀντιμετωπίζει μετὰ θάρρους καὶ ψυχραιμίας καὶ νηφαλιότητος ζηλευτῆς καὶ εἰς πολλοὺς νεωτέρους αὐτοῦ, παρέχων εἰς τοὺς ὁμοφύλους καὶ ὁμοδόξους αὐτῷ πολυτίμους ὑποθήκας, οἶονεὶ ὡς ἐν διαθήκῃ.

Π. Ι. Μ.

Zeitschrift für die Alttestam. Wissenschaft u. die Kunde des nachbiblischen Judentums herausg. von J. Hempel. Ἐξεδόθη τὸ 2 τεῦχος τοῦ 1934 (52 τόμου) περιέχον πραγματείας τοῦ J. Begrich

(περὶ ἱερατικοῦ τινος χρησιμοῦ), R. Pfeiffer (περὶ σοφίας καὶ δράσεως ἐν τῇ Π. Διαθ.), C. Kuhl (περὶ νέων τινων μνημείων διαφοριστικῶν τοῦ Ὡσηβ' 4 15), J. Jeremias (περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἰεζεκιήλ ἐν τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τὸν ζοροβαβέλειον ναόν) W. Rudolph (παρατηρήσεις κριτικὰς εἰς τὸ κείμενον τῶν Ἀριθμῶν), ἐπισκόλησιν διαφόρων ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν συναφοῦς πρὸς τὴν Π. Διαθ. ἕλης, ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις κλπ. Π. Ι. Μ.

Eine Heilige Kirche, herausg. von Friedr. Heiler (Verlag. E. Reinholdt. München). Ἐξεδόθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 4—6 τεῦχος τοῦ περιοσπουδάτου τούτου περιοδικοῦ τοῦ ἐν Μαρβούργῳ ἐπιφανοῦς καθηγητοῦ τῆς θρησκαιολογίας Heiler, ὅπερ ἀποτελεῖ συνέχσιαν τῆς γνωστῆς «Hochkirche» καὶ τῆς «Religiöse Besinnung». Τὸ τεῦχος τοῦτο ἀφιερωμένον εἰς τὸ φλέγον σήμερον ἐν Γερμανίᾳ πρόβλημα τοῦ ἀντισημιτισμοῦ περιέχει ἐνδιαφέροντα ἄρθρα τῶν P. Schaefer (ἡ Π. Διαθήκη ἐν τῇ Κ.Δ.), P. Schorlemmer (Ἰουδαϊκὴ καὶ χριστ. λειτουργία), W. Leonhard (ὁ ἰουδ. λαὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ), F. Mannheimer (ἡ τελείωσις τοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῷ Χριστῷ), N. Rudnitzky (ὁ ἰουδ. Χασσιδισμὸς ὡς ὁδὸς πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ κοινωνία πιστῶν εἰς τὸν Χριστὸν Ἰσραηλιτῶν), P. Hoecke (Ἀνατολικὴ ἐκκλησία καὶ Ἰουδαϊσμός), * * (ἡ καθολ. ἐκκλησία καὶ τὸ ἰουδαϊκὸν ζήτημα), βιβλιογραφίαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἐπιθεώρησιν. Π. Ι. Μ.

Der Oelberg, Vierteljahreschrift der «Prophetischen Christus botschaft an Israel» herausg. von N. Rudnitzky. Ἐξεδόθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 68 τεῦχος τοῦ καλοῦ τούτου περιοδικοῦ, οὗ ὁ ἐκδότης, ἐξ Ἰουδαίων χριστιανῶν τυγχάνων, ἔχει ἐξορισθῆ ὡς τοιοῦτος ἐκ Γερμανίας καὶ διατρίβει ἐν Παρισίοις. Περιέχει δὲ καὶ τὸ τεῦχος τοῦτο ὕλην ἐξυπηρετικὴν τοῦ ὑψηλοῦ σκοποῦ τῆς παρὰ τῷ Ἰσραὴλ χριστιανικῆς προπαγάνδας. Π. Ι. Μ.

Die Kirche und das Staatsproblem in der Gegenwart. 1934 (σ. 184). Kirche, Bekenntnis u. Sozialethos. 1934 (σ. 126).

Πρόκειται περὶ δύο ἐκδόσεων τοῦ ἐν Γενεύῃ ἐδρευόντος χριστιανικοῦ κοινωνιολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ «Πρακτικοῦ Χριστιανισμοῦ» τοῦ ἰδρυθέντος ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ μεγάλου συνεδρίου τῆς Στοαχόλης (Rue de Montchoisy 2 Genève).

Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τεύχει περιέχονται εἰσηγήσεις ἐπὶ τοῦ φλέγοντος σήμερον καὶ σπουδαιοτάτου διὰ τὴν παγκόσμιον χριστιανικὴν συνείδησιν ζητήματος τῆς σχέσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ κράτος, ἀναγνωσθεῖσαι ἐν τῇ μικρῇ ἐπιστημονικῇ διεθνεί συνδιασκέψει τῇ ἐν Παρισίοις συνελθούσῃ τὸν παρελθόντα Ἀπρίλιον. Περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ τεύχους τούτου ἐγγυῶνται τὰ ὀνόματα τῶν ὀμιλητῶν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τοὺς τίτλους τῶν ἐπι μέ-

ρους θεμάτων, αἵτινα διαπραγματεύονται ἐνταῦθα. Althaus, Θέσεις περὶ τῆς σημερινῆς λουθηρανικῆς ἀντιλήψεως περὶ κράτους, Brunner Ἐκκλησία καὶ κράτος καὶ Ἐκκλησία καὶ διεθνισμός, Demant ἡ περὶ κράτους ἀντιλήψις τοῦ Ἀγγλικανισμοῦ, Fedotoff, ἔκκλησία καὶ κράτος ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, Keussen φυσικὸν δίκαιον, κράτος καὶ Ἐκκλησία ἐξ ἐπόψεως παλαιοκαθολικῆς, Lecerf θέσεις περὶ τῆς καλβινιστικῆς ἀντιλήψεως περὶ κράτους, Mepp διεθνισμός καὶ οἰκουμεικότης, Rupestam Χριστιανισμός καὶ κράτος, αἱ περὶ κράτους ἔκκλησιαστικαὶ ἀντιλήψεις ἐν Τσεχολοβικίᾳ. Ἐπακολουθοῦσιν αἱ γενόμεναι ἐπὶ τοῦ προβλήματος συζητήσεις ἐν τῇ εἰρημένῃ συνδιασκέψει καὶ τέλος σκιαγραφεῖται πρόγραμμα συζητήσεων χρησιμεῦον ὡς ὁδηγὸς εἰς μελλοντικὰ συζητήσεις χριστιανικῶν κοινωνιολογικῶν ὁμίλων κλπ.

Ἐν δὲ τῷ *δευτέρῳ* τεύχει περιέχονται οὐχ ἥτιον περισπούδαστοι πραγματεῖαι τῶν M. Dibelius περὶ τοῦ κοινωνισμοῦ τῆς Κ. Διαθήκης, *Ἐπισκόπου Νοβισὰδ Εἰσηγιατοῦ* περὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἥθους ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἔκκλησίᾳ, Keussen περὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἥθους ἐν τῷ παλαιοκαθολικισμῷ, Wolff περὶ τοῦ λουθηρανικοῦ κοινωνικοῦ ἥθους, P. Barth περὶ τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς τοῦ Καλβινισμοῦ, Hagan περὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἥθους τοῦ σκωτικοῦ Καλβινισμοῦ, Kenyon περὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἥθους τοῦ Ἀγγλικανισμοῦ. Ἐπακολουθεῖ συζήτησις ἐπὶ τῶν πραγματειῶν τούτων, αἵτινες ἀνεγνώσθησαν ὡς εἰσηγήσεις ἐν εἰδικῷ συνεδρίῳ συνελθόντι κατ' Ἀύγουστον τοῦ 1932 ἐν Γενεύῃ.

Τὸ περιεχόμενον ἀμοιρέτων τῶν τευχῶν τούτων ἐνδιαφέρει, πρέπει νὰ ἐνδιαφέρει μεγάλως τὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν, εἰὰν θέλη καὶ αὐτή, ὡς ὀφείλει, νὰ παράσχη τὴν συμβολὴν τῆς εἰς τὴν δημιουργίαν μιᾶς χριστιανικῆς κοινωνιολογίας, ἀπαρατήτου προϋποθέσεως διὰ τὴν κοινωνικὴν δράσιν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας καὶ καθ' ὅλου εἰπεῖν διὰ τὴν στίασιν αὐτῆς ἐναντι τῶν φλεγόντων κοινωνικῶν προβλημάτων.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Hans Lietzmann, Zur Würdigung des Chester—Beatty Papyrus der Paulus briefe (Sonderausg. aus d. S. Ber. der Preuss. Akkad. d. Wiss. Phil - Hist. Kl. 1934 XXV).

Ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ, ἀλλ' ἀρκούντως διαφωνιστικῇ πραγματείᾳ, ἣς τὸ περιεχόμενον ἀπέτελεσεν ἀνακοίνωσιν πρόσφικτον ἐν τῇ βερολινίῳ ἀκαδημίᾳ τῶν ἐπιστημῶν, ὁ σοφὸς τῆς Κ. Διαθήκης ἐρευνητὴς ἀσχολεῖται περὶ τὸν πάπυρον τοῦ γνωστοῦ Ἀγγλοῦ συλλογέως Beatty, οὗ μέγιστον μέρος ἐδόθη ἐν ἔργῳ ὑπὸ τοῦ τέως διευθυντοῦ τοῦ Βρετανικ. μουσείου Fred. Kenyon καὶ περιέχον τεμάχια τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου πρὸς Ρωμ., Φιλιπ., Κολ., Α' Θεσσαλ., χρονολογούμενον δὲ κατὰ μὲν τὸν Kenyon πρὸ τῶν μέσων τοῦ β' αἰῶνος, κατὰ δὲ τὸν Wilcken ἤδη ἀπὸ τοῦ 200, εἶναι προφανῶς μεγίστης σπουδαιότητος διὰ τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τῆς Κ. Δ. Ἐκ τῆς μελέτης τοῦ παύρου τούτου διαπιστοῦται τὸ μὲν ἡ βαρυσήμαντος κατ' οὐσίαν συμφω-

νία αὐτοῦ πρὸς τὴν γνωστὴν παράδοσιν τοῦ κειμένου τῆς Κ. Δ., τὸ δὲ ὁ πλουτισμὸς τῶν γνώσεων, ἃς κατέχομεν περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κειμένου τῆς Κ. Δ. καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν ἐν τῇ κριτικῇ τοῦ κειμένου αὐτῆς ἐφαρμοζομένων μεθόδων.

Ἐπὶ τοῦ προβαλλομένου σήμερον εἰς τὴν ἐπιστήμην ταύτην προβλήματος, κατὰ πόσον πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῇ τὸ λεγόμενον «δυτικὸν» κείμενον (παλαιὰ λατ. κείμενα, D. G.) πρὸς διόρθωσιν τοῦ ὡς γενικῆς βάσεως ἀναγνωριζομένου «αἰγυπτιακοῦ» (Σιν, Β, Α, Βοχαῖο), ἀπεκδέχεται ὁ L. ἀποφασιστικὴν διαφώτισιν ἐπὶ τοῦ νέου τούτου εὐρήματος. Τῆς διαφωτίσεως δὲ ταύτης παρέχει οὕτως παραδείγματα τινα, ἐξ ὧν διαπιστοῦται, ὡς εἴπομεν, ἡ ἐν τοῖς πλείστοις καὶ οὐσιώδεσι σημείοις συμφωνία πρὸς τὸ κλασικὸν «αἰγυπτιακὸν» κείμενον καὶ ἡ ἐν πολλοῖς διαφορὰ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ «δυτικοῦ». Ὑπάρχουσι δ' ὅμως καὶ σημεῖα εὐτυχῶς ἀσημαντα, ἐν οἷς διαφέρει ὁ πάπυρος οὗτος ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων μαρτύρων τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου. Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τούτων ὁμώμενος ὁ σ. προσπαθεῖ νὰ καθορίσῃ τὴν πορείαν, ἣν κατ' αὐτὸν ἠκολούθησεν ἡ γένεσις τῶν σωζομένων σήμερον ομάδων τοῦ κειμένου, ἐκάστη τῶν ὁποίων προϋποθέτει ὡς βάσιν κείμενον τοιούτον, αἷον τὸ ἐν τῷ ἡμετέρῳ παπύρῳ ἀντιπροσωπευόμενον. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἂν ὑπὸ τίνος τῶν ἡμετέρων ἀντεβάλλετο τὸ κείμενον τοῦτο πρὸς τὸ βυζαντινὸν κείμενον, οὗ ἡ ἀξία δυστυχῶς δὲν ἐκτιμᾶται σήμερον ὅσον πρέπει.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

E. B a r n i k o l. Forschungen zur Entstehung des Urchristentums, des N. Testam. und der Kirche I. — Die vorchristliche u. frühchristliche Zeit des Paulus (1929).

II Die drei Jerusalem - reisen des Paulus (1929).

III Personen — Probleme der Apostelgeschichte. Johannes Markus, Silas u. Titus (1931).

IV. Römer 15. Letzte Reiseziele des Paulus (1931).

V. Der nichtpaulinische Ursprung des Parallelismus der Apostel Petrus u. Paulus Gal 2, 7—8 (1931).

VI. Mensch u. Messias. Der nichtpaulinische Ursprung der Präexistenz — Christologie (1932).

VII. Philipper 2. Der marcionitische Ursprung des Mythos — Satzes Phil. 2, 6—7 (1932).

VIII. Die Entstehung der Kirche im 2 Jahrhundert u. die Zeit Marcions (1933).

Διὰ τῆς σειρᾶς τῶν ἐργασιῶν τούτων ὁ συγγραφεὺς αὐτῶν, ὅστις τυγχάνει θιασώτης τοῦ W. Herrmann ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Heitmüller ἀφ' ἑτέρου καὶ διατελεῖ ἤδη καθηγητῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Χάλλης, πειροῖται μετὰ καταπλησούσης αὐθαιρέσιαις καὶ περισσῆς αὐτοπεποιθήσεως καὶ οὐκ ὀλίγων ἀντιφάσεων νὰ δώσῃ εἰκόνα τῆς γενέσεως τοῦ πρωτογόνου Χριστιανισμοῦ, τῆς Κ.

Διαθήκης καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὅπως διάφορον τῆς κρατούσης. Οὕτως ἐν μὲν τῇ **α'** *ἐργασία*, ἣτις εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν τοῦ Ἀπ. Παύλου, τῇ βοηθείᾳ παρὲς μηνεῖων χωρίων τινῶν μάλιστα τῆς πρὸς Γαλάτας (Ε' 11, 17) διατείνεται, ὅτι ὁ ἀπόστολος οὕτως ἦτο πρὸ τοῦ πιστεύσει εἰς Χριστὸν Ἰουδαῖος ἱεραπόστολος τῶν ἐθνῶν καὶ ὅτι ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ του κύριον τῆς δράσεως αὐτοῦ πεδίον ἐγένετο τὸ μεταξὺ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, Δαμασκοῦ καὶ Ἀντιοχείας τριγώνων. Ἐν δὲ τῇ **β'** *ἐργασία* προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τρεῖς μεταβάσεις τοῦ Παύλου εἰς Ἱερουσόλυμα ἀποδεικνύονται ἱστορικῶς, ἦτοι αἱ Γαλ. α' 18 (= Πραξ. θ' 26), Γαλ. β' 1 (Πραξ. ιη' 22) καὶ Ρωμ. ιε 25' (= Πραξ. κα' 15).—Ἐν τῇ **γ'** *ἐργασία* ζητεῖ δι' ὅλους βεβιασμένων ἐρμηνευμένων καὶ συνδυασμῶν (Πραξ. ιε' 22 ἔξ., 40 ἔξ, Β' Κορ. η' σ. 23 κλπ.) νὰ παραστήσῃ τὸν Μάρκον ὡς Κύπριον ἐπιστραφέντα ἐν Κύπρῳ, τὸν Σίλαν ὡς ἐχθρὸν τοῦ Παύλου, τὸν Σιλουανὸν ὡς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον πρὸς τὸν Τίτον.—Ἐν τῇ **δ'** *ἐργασία* σιτηρίζομενος ἐπὶ ἀφορητῶν παρερμηνειῶν καὶ ἀσυστάτων κριτικῶν εἰκασιῶν ἐν τῷ ιε' κεφ. τῆς πρὸς Ρωμ. (μάλιστα στιχ. 22 ἔξ.), ὅπερ κεφάλαιον κατ' αὐτὸν κατάγεται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου πρὸς Ἀντιοχείς καὶ οὐχὶ πρὸς Ρωμαίους, οἳαν οὐδέποτε δῆθεν ἔγραψεν οὗτος, ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ ἐνταῦθα διατυπούμενον ὀδοιπορικὸν σχέδιον τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν εἶναι: Ἱερουσαλήμ—Ἀντιόχεια—Ρώμη, ἀντὶ τῆς λέξεως «Σπανίαν» διορθῶν ὅπως ἀδθαιρέτως ἐν στ. μὲν 24 «Ἱερουσαλήμ», ἐν δὲ στ. 28 «Ἰταλίαν»!—Ἐν τῇ **ε'** *ἐργασία* ἐπὶ τῇ βάσει λίαν ἀδθαιρέτου κριτικῆς ἀναλύσεως τοῦ Γαλ. β' 7—8 ἀγωνίζεται νὰ ἀποδείξῃ τὸν ἐνταῦθα γινόμενον μεταξὺ Παύλου καὶ Πέτρου παραλληλισμὸν ὡς μὴ γνήσιον, ἀλλ' ὑποβολιμαῖον καὶ δὴ ἀντιμαρκωνιτικῆς προελεύσεως.—Ἐν τῇ **ς'** *ἐργασία*, ἣτις εἶναι μὲν πολὺ μεγαλυτέρα τῶν λοιπῶν, οὐχὶ δὲ καὶ νηφαλιωτέρα, διακρίνων ὅπως ἀδθαιρέτως τέσσαρας κατηγορίας τῶν εἰς τὸν Ἀπ. Παῦλον ἀποδιδόμενων ἐπιστολῶν, ἦτοι ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου (Θεσσαλ. Γαλ, Φιλημ.), παυλείους (Κορ, Ρωμ, Φιλιππ), δευτεροπαυλείους (Κολ, Ἐφ) καὶ τριτοπαυλείους (Ποιμ) καὶ ἐπίσης ἀδθαιρέτως μεταχειριζόμενος αὐτὰς προσπαθεῖ μετὰ πολλοῦ πάθους ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ εἰς τὸν Ἀπόστολον τοῦτον ἀποδιδουμένη διδασκαλία τῆς προϋπάξεως τοῦ Μεσσίου δὲν εἶναι δῆθεν παυλείος καὶ ἐν τέλει παρέχει εἰκόνα τῆς ἀπὸ τοῦ Baur μέχρι σήμερον χριστολογικῆς ἐρεῦνης.—Ἐν τῇ **ζ'** *πραγματεία* ἀναμασῶν παλαιότερας γνώμας (Baur, Holsten, Brückner, Turmel, Gottfr. Kittel κ ἄ.) προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ διὰ σειρᾶς ἀβασίμων ἐπιχειρημάτων ἐξηγητικῶν καὶ ἱστορικῶν τὴν μαρκιῶνειον καταγωγὴν τοῦ δυσκολωτάτου χωρίου Φιλιππ. β' 6—7, θεωρουμένου ὡς δῆθεν ὑποβολιμαίου. Ἐν ἄλλοις λόγοις, κατὰ τὸν Barnicol, τὴν περὶ ὑπάξεως τοῦ Μεσσίου ἰδέαν ἄγνωστον δῆθεν οὖσαν εἰς τὸν Ἀπ. Παῦλον, παρέλαβεν ἡ Ἐκκλησία παρὰ τοῦ θανασίμου αὐτῆς ἀντιπάλου, τοῦ Μαρκιῶνος. Τέλος ἐν τῇ **η'** *πραγματεία* θάρσει ἅμα καὶ ἀδθαιρέσιᾳ προβαίνων ζητεῖ ὁ συγγραφεὺς νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ καθολικὴ ἐκκλησία συνέστη μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς μεγάλης μαρ-

κιωνιτικῆς ἐκκλησίας καὶ δὴ καὶ μετὰ τὴν ἐν Ρώμῃ γνωστὴν συνάντησιν Ἀνικῆτου τοῦ Ρώμης καὶ Πολυκάρπου τοῦ Σμύρνης, δηλ. μετὰ τὰ μέσα τοῦ β' αἰῶνος (1) καὶ ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Harnack ὑπολογισθεῖσα χρονολογία τοῦ β' αἰῶνος εἶναι ἀνακριβής.

Εἶναι εὐχάριστον, ὅτι αἱ πλεῖστοι τῶν εἰρημένων θέσεων τοῦ συγγραφέως δὲν γίνονται ἀσπασταί, τινὲς δὲ τούτων οὐδεμιᾶς ἀξιοῦνται προσοχῆς, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς φιλελευθέροις κύκλοις τῆς προτεσταντικῆς Γερμανίας. Ἄλλ' εἶναι ἐξ ἄλλου καὶ λυπηρὸν, ὅτι τοσαύτη δξύνοια καὶ πολυμάθεια καὶ φιλοπονία καὶ τοσοῦτος χάρις σαταλῶνται διὰ τὴν ὑποστήριξιν θέσεων, αἵτινες ἐν ᾧ ὑπονομεύουσι τὸ ὑπὸ τοσούτων ἐχθρῶν βαλλόμενον σήμερον καὶ τῆς συντόνου παρὰ τῶν θεολόγων ἐνισχύσεως χρῆζον χριστιανικὸν οἰκοδόμημα. ἐξ ἄλλου ἐλέγχονται ὡς ἥκιστα βᾶσιμοι ἐπιστημονικῶς.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

E. Sellin: *Israelitisch — Jüdische Religion's geschichte*. Leipzig 1933.

Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ ἐν Βερολίῳ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Dr. E. Sellin σκοπεῖ νὰ παράσχη ἱστορικὴν εἰκόνα τῆς ἐξελίξεως τῆς Ἰσραηλιτικῆς Θεησκείας μέχρι τῶν βραδυτάτων χρόνων τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Τὸ ἔργον, γραφὲν ἀποκλειστικῶς διὰ τοὺς φοιτητάς, διακρίνεται διὰ τὸ εὐνόηστον αὐτοῦ καὶ τὴν ἀποφυγὴν τῆς παραθέσεως καὶ τῆς διὰ μακρῶν ἀντικρούσεως διαφόρων γνωμῶν ἐπὶ τῶν ἐπιμίχων ζητημάτων. Αἱ γνώμαι τοῦ σ. διατυποῦνται συντόμως καὶ ἐπίτοις ἀξιωματικῶς. Καίτοι τὸ ἔργον προσρῖζεται διὰ τοὺς φοιτητάς, δὲν στερεῖται γενικωτέρου ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος, διότι πανταχοῦ τοῦ βιβλίου εἶναι ἐγκατεστασμένα ἀξιοπαρατήρητοι γνώμαι τοῦ συγγραφέως, πολλῶν τῶν ὁποίων ὅμως ἡ ὀρθότης δὲν κατοχυροῦται πάντοτε ἐπαρκῶς. Εἰς παρατηρήσεις ἐπ' αὐτῶν δὲν θὰ εἰσέλθω, διότι τὰ προβλήματα συνδέονται κατ' ἀνάγκην μετ' ἀκανθωδῶν προβλημάτων τῆς ἐξελίξεως τῆς Ἰσρ. φιλολογίας, ἐπὶ τοῦ χρονικοῦ καθορισμοῦ τῶν προϊόντων τῆς ὁποίας θὰ στηριχθῆ ὁ ἱστορικὸς καθορισμὸς τῆς Ἰσρ. Θεησκείας. Ἡ τυχὸν διαφορὰ γνωμῶν ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων δὲν μειοῖ τὴν ἀξίαν τοῦ βιβλίου, ὅπερ ἐπακριβῶς κατατοπίζει τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰ διάφορα προβλήματα καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐξεύρη τὴν λύσιν αὐτῶν.

Μ. ΒΕΛΛΑΣ

A. Bertholet: *Die Religion des Alten Testaments*. Sübingen. 1932.

Καὶ τὸ βιβλίον τοῦτο σκοπεῖ νὰ παράσχη εἰκόνα τινὰ τῆς ἐξελίξεως τῆς Ἰσρ. Θεησκείας κατ' ἄλλον τινὰ ὅμως τρόπον. Δὲν πρόκειται δὴλον ὅτι περὶ συστηματικῆς ἀναπτύξεως τῶν θεμάτων τῆς Ἰσρ. Θεησκείας ἀλλὰ περὶ ἐκλογῆς, ταξινομήσεως καὶ παραθέσεως τῶν κειμένων ἐκεῖνων τῆς Π. Δ., αἵτινα περιλαμβάνουσι θερησκευτικὰ παραστάσεις, μαρτυρίας καὶ ἐνδείξεις. Οὕτω παρουσιάζονται πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ ἀναγνώστου συνηθροισμένα καὶ τακτοποιημένα κατ' ὕλην καὶ χρονικὴν

σειρὰν αὐτὰ τὰ κείμενα τῆς Π. Δ. ἐν μεταφράσει. Ἡ ἐκλογή καὶ ταξινομήσις αὐτῶν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον δὲν εἶναι εὐχερῆς οὐδὲ ἔργον τοῦ τυχόντος, οὐ μόνον διότι βάσις τῆς τοιαύτης ἐργασίας ὑπόκεινται τὰ πορίσματα τῆς ἐρεῦνης τῆς Ἰσρ. φιλολογίας ἀλλὰ καὶ διότι πρὸς κατανόησιν τῶν θρησκευτικῶν παραστάσεων κειμένου τινὸς ἀπαιτεῖται μακρὰ ἐξάσκησις καὶ διαρκῆ συγκριτικὴ μελέτη θρησκευτικῶν κειμένων, μάλιστα προκειμένου νὰ καθορισθῶσιν αἱ θρησκευτικαὶ παραστάσεις, ἔφ' ὧν ἐρείδονται ἡθὴ καὶ ἔθιμα, ἅτινα ὅσον καὶ ἂν ξηρὰ καὶ ἀπεστερημένα σημασίας πολλάκις ἐν τῇ Π. Δ. ἀναφαίνονται, ὀφείλουσιν ὅμως τὴν γένεσιν αὐτῶν εἰς θρησκευτικὸς δοξασίας, ἀς κέλῃται ὁ ἐρευνητὴς διὰ τῆς συγκριτικῆς μελέτης νὰ καθορίσῃ. Ἡ τὸσον λεπτὴ αὕτη ἐργασία ἀνελήφθη ὑπὸ τοῦ ἐν Βερολίῳ Καθηγητοῦ Dr. A. Bertholet, γνωστοῦ ἐκ πολλῶν ἄλλων ἐργασιῶν ἰδίως ἐπὶ τῆς Ἰσρ. θρησκείας, ὅστις εἰς τὸ ἀνωτέρω σημειούμενον ἔργον ἐπιχειρεῖ νὰ δώσῃ εἰκόνα τῆς Ἰσρ. Θρησκείας διὰ τῶν κειμένων. Προηγούνται τὰ κείμενα, τὰ διατηροῦντα ἵχνη τῶν πρώτων μορφῶν τῆς θρησκείας, ἀκολουθοῦν αἱ αἰτιολογικαὶ καλούμεναι διηγήσεις, παρατίθενται ἔπειτα τὰ κείμενα, τὰ περιέχοντα ἵχνη τῆς προμωσαϊκῆς λατρείας καὶ ἔπονται τὰ κείμενα, τὰ ἀφορῶντα τὸν Μωϋσέα, τὴν προ-προφητικὴν καὶ προφητικὴν Θρησκείαν, τὸν Νόμον, τὴν θρησκευτικότητα τῶν Ψαλμῶν, τῆς Σοφίας καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ. Τὰ πλέον ἀκανθώδη προβλήματα παρέχει διὰ τὴν ἔλλειψιν ἐπαρκῶν μαρτυριῶν ὀλόκληρος ἡ προμωσαϊκὴ ἐποχὴ. Ἐδῶ δὲ ἀκριβῶς δύναται τις νὰ ἔχῃ ἀντιρροήσεις ὡς πρὸς τὰ καταχωρούμενα ὑπὸ τοῦ Bertholet κείμενα, τὰ ὁποῖα κυρίως περιέχουσι ἡθὴ καὶ ἔθιμα, ἐκ τῆς σημασίας τῶν ὁποίων ζητοῦμεν νὰ ἀναχθῶμεν εἰς τὸν θρησκευτικὸν κόσμον τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἐποχῆς. Τὸ ὅλον ἔργον παρέχει πολλὰς ἀφορμὰς πρὸς σκέψιν, δι' ὃ καὶ ἡ μελέτη αὐτοῦ δὲν παραμένει ἄνευ ὠφελείας.

B. ΒΕΛΛΑΣ

K a r l A d a m, Jesus Christus, Augsburg, bei Haas und Gabherr, 1934, S. 328 in 8°, Lw RM, 8.

Εἰς τὴν ἀπεράντου καὶ ὀσημέραι εὐρυνομένης ἐκτάσεως Χριστολογικῆν βιβλιογραφίαν τῶν τελευταίων ἔτων τόσῳ ἀπὸ Καθολικῆς καὶ ἀπὸ ταύτης μάλιστα, ὅσῳ καὶ ἀπὸ Διαμαρτυρομένης, προσέθεσεν ὁ διάσημος καὶ πιστὸς Δογματικὸς Θεολόγος παρὰ τῇ ἐν Τυβίγγῃ Καθολικῇ Θεολογικῇ Σχολῇ αἰδ. Κ. Ἀδάμ τὸ πρᾶγμα κλασσικὸν διὰ τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον περὶ Χριστοῦ βιβλίον. Ἐν δυνάμει λόγου καὶ ἐσωτερικωτάτῃ τῷ ὄντι νοῆι, καλλιτέχνῃ τῆς γλώσσης, κύριος καὶ κάτοχος τοῦ πολυσχιδοῦς βιβλιογραφικοῦ ὕλικου δὲν ἐπιχειρεῖ ἄλλο τι, εἰμὴ μόνον διὰ τῆς ὑπὸ τῆς πίστεως κινουμένης γραφίδος του πρὸ παντός, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐστηρᾷ ἐπιστημονικῇ μεθοδολογίᾳ νὰ εὐαγγελισθῇ ἐμφανίζων τὴν θείαν τοῦ Ἰησοῦ μορφήν, τὸν ἱστορικὸν καὶ Θεὸν Χριστὸν ἐν ἀταραμίλλῳ ἀληθῶς καὶ καθαρώτατα ἀποσαφηνισμένη ἐνότητι.

Δὲν ἀπομακρύνεται τις τῆς ἀληθείας, ἐὰν παρατηρήσῃ, ὅτι ὁ λό-

γιος συγγραφεὺς δὲν θεᾶται, ἀλλὰ ζῆ ἐστρατευμένος ἐν τῷ κρατερῷ ἀγῶνι τοῦ ὑπάρξαντος καὶ μένοντος ὀξυτάτου διχασμοῦ τῶν καρδιῶν ἢ πολλῶ ἀκριβέστερον τῶν διανοιῶν ἐν τῇ περὶ τοῦ Χριστοῦ κρίσει καὶ «ὡς πεπεισμένος ἀπολύτως» ἀρδύει κυρίως ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ περιεχομένου τῶν ἐσωδυναμικῶν του πεποιδήσεων. Διαισθανόμενος δὲ οὕτως εἰπεῖν τὸ ψυχολογικώτερον βάθος τοῦ φαινομένου τούτου τῆς χριστιανικῆς ἱστορίας, ἣτις ἐπιμαρτυρεῖ ὀλοστόμως τὴν ἀλήθειαν τῆς Συμεωνείου προφητείας «Οὗτος κεῖται εἰς πῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον» (Λουκ. 2,34), ψυχολογικώτατα καὶ πάλιν διαβλέπει, ὅτι ἡ ὑπηρεσία, τὴν ὁποίαν εἰς ὑγιῆς χριστιανικὸς εὐαγγελισμὸς κέκληται νὰ παρασχη εἰς τὴν ἐν τῇ ἀμφιβολίᾳ καὶ ταῖς βασανιστικαῖς ταλαντεύσεσι ζῶσαν χριστιανασύντην, δὲν συνίσταται εἰ μὴ εἰς τὴν μετ' ἀκάμπτου αὐστηρότητος, ἀπροσημάτιστον καὶ εὐθαρσῆ διακήρυξιν τῶν λόγων τοῦ Ἁγαπημένου «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν Αὐτοῦ» (Ἰωαν. 1,14).

Πάντοτε βιβλία ἐσωτερικωτέρας ὑφῆς ἐπιδρῶσιν, οὕτως εἰπεῖν, διαισθητικῶς. Οὕτω δὲ εὐκόλως ἐξηγεῖται ἡ θερμὴ ὑποδοχή, τῆς ὁποίας ἠξιώθη τὸ ἔργον, ἴσως δὲ οὐκ ὀλίγον νὰ συντέλεσεν καὶ ἡ ἐκ τοῦ ἐκδηλότατα παρατηρουμένου ρητορικοῦ πάθους τοῦ συγγραφέως ἐξωτερικὴ μορφή. Εἰς διάστημα ἔτους ἀριθμεῖ τρεῖς ἐκδόσεις, μεταφράσεις δὲ εἰς τὴν Ἀγγλικήν, Γαλλικὴν καὶ Ὀλλανδικὴν ἤδη ἐκδοθεῖσαι παρακολουθοῦνται προσεχῶς καὶ ὑπὸ ἄλλων εἰς τὰς σπουδαιότερας γλώσσας.

Τὸ ἔργον ἀπρητίσθη, ὡς ἤδη ἐν τῇ «Ἐκκλησίᾳ» ἐσημειώθη ἐκ διαλέξεων γενομένων κατ' ἀρχὰς ἐν τῷ ἐν Σαλτσβούργῳ ἀνωτέρῳ θεολογικῷ καὶ φιλοσοφικῷ φροντιστηρίῳ καὶ ἐπαναληφθεῖσῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Τυβίγγης. Ἐν ταῖς διαλέξεσι ταύταις ἐξητάσθησαν κατὰ σειράν τὰ ἐξῆς θέματα: Ἡ οὐσία τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος. Ἡ ὁδὸς τῆς πίστεως. Αἱ πηγαὶ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ πνευματικὴ μορφή τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἐσωτερικὸς βίος τοῦ Χριστοῦ. Αἱ αὐτομαρτυρίαι τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ. Ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ συνοχὴ ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεισάν κεντρικὴν ἰδέαν οὐδαμῶς χαλαροῦται. Εἰς τοῦτο δὲ οὐκ ὀλίγον συντελεῖ ἡ ἰδιαίτερὰ θέσις, τὴν ὁποίαν λαμβάνει ὁ σ. ἐν τῷ σημερινῷ χριστολογικῷ προβλήματι καὶ δὴ ὡς τοῦτο ἐξετάζεται παρὰ τῇ Προτεσταντικῇ ὑπερλογοφροσύνῃ θεολογία. Ὁ σ. καθορίζων τὴν θέσιν του ἀντεπεξέρχεται ἀπροκαλύπτως κατὰ τῆς φιλελευθέρως Θεολογίας, τοῦ Ἰησουανισμοῦ τῆς, τῆς χρησιμοποίησεως δηλαδὴ παντός καὶ μόνου τοιοῦτου εἴδους ἱστορικοκριτικῆς καὶ ἰδιαίτερας θρησκευτικοκριτικῆς μεθόδου ἐρεῦνης ἐπὶ τῶν ἀρχικῶν χριστιανικῶν πηγῶν. Ἐὰν δὲ εὐνοϊκῶς διατίθεται πρὸς τὸν Ὑπερφυσιοκρατισμὸν τῆς Διαλεκτικῆς Θεολογίας, δὲν διστάζει ἐξ ἀντιθέτου νὰ ταχθῆ ἀντιμέτωπος πρὸς τὸν δουλικὸν αὐτόχρημα ἀντιλογοκρατισμὸν τῆς.

Παρατίθεμεν τὴν ἐν τέλει τοῦ δευτέρου κεφαλαίου συμπερασματολογίαν:

«Μόνον διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς πίστεως καὶ οὐχὶ τῆς γνῶσεως φθάνομεν πρὸς τὸ ὑπὲρ φύσιν μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, πρὸς τὴν ὁμολογίαν τοῦ ὅλου Χριστοῦ. Ἡ πίστις αὕτη εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ, ὑπὲρ φύσιν κατὰ τὴν γένεσιν τῆς καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς, «δῶρον Θεοῦ». (Ἐφ. σ. 2, 8)».

«Ἡ ὑπερφυσικῶς παραγομένη αὕτη πίστις πρὸς τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ κατ' οὐδένα λόγον στερεῖται θεμελιώδους βάσεως. Στηρίζεται πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ καθαρῶτατα εὐκρινῶν ἱστορικῶν παρατηρήσεων καὶ δεδομένων ἐπὶ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ ἔργου του. Διὰ τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸν Χριστόν. Ἐκτιθέμενοι οἱ θεολόγοι τὴν ἀξιοπιστίαν τοῦ Ἰησοῦ, δὲν δύναται μὲν νὰ παράγωσι τὴν ὑπερφυσικὴν πίστιν πρὸς τὸν Ἰησοῦν, πλὴν ὅμως κέκτηνται τὴν ἱκανότητα νὰ προπαρασκευάζωσιν εἰς ταύτην».

«Ἀλλὰ καὶ οὗτος ὁ δι' ἱστορικοπολογικῶν συλλογισμῶν παραγόμενος ἐπὶ τὴν ἀξιοπιστίαν τοῦ Ἰησοῦ ἰσχυρισμὸς τότε μόνον ἀποκτᾷ διὰ τὸν ὑπὸ τῶν συνεπειῶν τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας σκοπισθέντα νοῦν τὴν πειστικὴν του δύναμιν, ὅταν ἡ χάρις καταστήσῃ ἐλευθέρως ἀπὸ τῶν γηένων συνδέσμων τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν».

«Ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τῷ τέρατι τῆς ὁδοῦ μας πρὸς τὸν Χριστόν ἴσταται ἐπομένως ἡ Χάρις, ὁ Πατὴρ τῶν Φώτων, ἴσταται οὐχὶ ὁ ἀνθρώπος, οὐχὶ ὁ ἀπολογητής, ἀλλ' ἡ θεία ἀγάπη καὶ μόνον αὕτη».

Ἡ παραδοχὴ τῶν ἀρχῶν τούτων εὐκόλως ἐξηγεῖ τὴν διαυγεστάτην καὶ φωτεινοτάτην ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος τῶν πηγῶν, ἧς καὶ ὁδηγεῖ τὸν σ. εἰς τὴν διὰ θαυμαστῶν εἰς ἀπλολογίαν ἐπιχειρημάτων καὶ δι' ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰδίων τοῦ Ἰησοῦ περὶ Ἐαυτοῦ μαρτυριῶν εἰς τὴν εἰς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀδιάσειστον πίστιν, ἣτις ἐν τῷ γεγονότι τῆς Ἀναστάσεως ἐφίσκει τὴν ὀλοκληρωτικὴν καὶ ἀνέτως ἐπιβεβαιωτικὴν διάπλασίν τῆς, διότι «εἰ Χριστὸς οὐκ ἐγήγεραται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ καὶ ἡ πίστις ἡμῶν» (Α' Κορ. 15, 14). Ἐπὶ τοῦ γεγονότος δὲ τούτου τῆς θεότητος τοῦ Κυρίου ἐξετάζεται κατόπιν καθαρῶς δογματικῶς τὸ μυστήριον τοῦ Σταυροῦ—οὕτω ἐξηγεῖται ἡ πρόταξις τῆς Ἀναστάσεως ἐν τῇ σειρᾷ τῶν κεφαλαίων—καὶ ἀποδεικνύεται κατ' Ἀσέλμειον μέθοδον ἢ ἀναγκαιότης τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ θανάτου.

Ἐδρῖσκομεν τὸ βιβλίον τοῦτο μετὰ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1937 ἐκδοθέντος ἔργου τοῦ λ. Καθηγητοῦ «Ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν», ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξετάζονται τὰ θέματα (ὁ Ἰησοῦς καὶ ἡ ζωὴ, Ἡ προσευχὴ τοῦ Χριστοῦ, Διὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὁ ἀπολυτρωτικὸς λόγος τοῦ Χριστοῦ, Τὸ ἀπολυτρωτικὸν ἔργον τοῦ Χριστοῦ, Ἐλθὲ Ἅγιον Πνεῦμα, Ἡ ὁδὸς πρὸς τὸν Χριστόν) ὠφελιμώτατα διὰ τοὺς παρ' ἡμῖν ἀσχολουμένους μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ὑψηλοῦ διακονήματος τοῦ ἱεροῦ Ἄμβωνος.

Ἀσφαλῶς ὅμως εἶναι καὶ ἐκ τῶν ὀλιγίστων βιβλίων, τὰ ὁποῖα θὰ

ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν οἱ διδάσκοντες τὰ ἱερά. Γνωρίζομεν ὅλοι καὶ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ἐὰν θέλωμεν νὰ εἴμεθα εὐλικρινεῖς, πάσας δυσχερείας συναντῶμεν—εὐτυχεῖς ἐὰν ὁπωσδήποτε ἄλλως καὶ μόνον μὴ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἑαυτοῦ μας—ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Χριστολογικοῦ θέματος, ὅπερ ἄλλως τε ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον, κέντρον καὶ τὴν ὑποβάθραν μας. Σπουδαιοτάτας δὲ ὑπηρεσίας παρέχουσι τὰ ἀνωτέρω βιβλία πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ μας, ὅστις καὶ εἶναι, ὅπως ἐπιτύχομεν, ἵνα ὁ Χριστὸς μὴ μόνον ὡς Ἰδέα τις παρουσιάζεται πρὸ τῶν μαθητῶν μας, ἀλλ' ἵνα κυρίως μάλιστα ἀποκαλύπτηται ἐν ὅλῳ τῷ πλούτῳ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ Αὐτοῦ μεγαλεῖου πρὸς ἀπόκτησιν μονίμου καὶ σταθερᾶς μετ' Αὐτοῦ ἐπαφῆς.

ΙΩΑΝ. Δ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ

Ἀθηνᾶς Ταρσοῦλη—Κάστρα καὶ Πολιτεῖες τοῦ Μωριᾶ—Ἐκδοτικὸς οἶκος Πέτρου Δημητράκου Α. Ε. Ἀθήνα (ἄνευ χρονολογίας). Τὸ πολυτίμητον τοῦτο ἔργον τῆς γνωστῆς λογιωτάτης Κυρίας ἐδημοσιεύθη εἰς πολυτελῆ ἐκδοσιν κατὰ τὸ λήγον ἔτος. Ἡ συγγραφεὺς εἶναι διὰ τὴν ποικιλίαν τοῦ κολλιτεχνικοῦ ταλάντου τῆς γνωστῆ καὶ ἐξ ἄλλων αὐτῆς ἔργων καὶ διὰ περὶ τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου περὶ Μαντῶς Μαυρογένους. Δὲν εἶναι μόνον διακεκριμένη ἱστορικὴ λογοτεχνία ἀλλὰ καὶ ζωγράφος με ἀρίστην φήμην καὶ μουσικὸς συνάμα. Τὸ προκείμενον ἔργον πλὴν τῆς λογοτεχνίας ἐνδιαφέρει σπουδαίως τὸν ἱστορικὸν καὶ τὸν ἀρχαιολόγον ἀλλὰ καὶ τὸν ζωγράφον ἀκόμη λόγῳ τῶν πολλῶν δημοσιευομένων εἰκόνων, Ναῶν, φρουρίων, πύργων, γεφυρῶν καὶ ἄλλων ἀρχαίων μεσαιωνικῶν μνημείων ἀφανιζομένων ὑπὸ τοῦ χρόνου.

Μὲ καλλιλογίαν σπανίζουσαν εἰς δημοτικιστὰς ἢ συγγραφεῖς περιγράφει κάστρα βυζαντινά, φραγκοβενετσάνικα, τούρκικα, παλιὰ μοναστήρια τὰ ὁποῖα αὐτοπροσώπως ἐπεσκέφθη με γοργὸν πέρασμα καὶ με λύπην διὰ τὸ καταντημὰ των ὡς ἐν προλόγῳ ἱστορεῖ.

Καὶ πρῶτον περιγράφει τὴν Μονεμβασίαν με τὸν περιάκουστον «Ἐλκόμενον» ἦτις Μονεμβασία ἐλέγετο «τὸ Γιβραλτὰρ τῆς Ἑλλάδος». Περιγράφει τὰ παλιὰ μεγαλεῖα τῆς ἐνδόξου πόλεως ἣν οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες με τόσα προνόμια Ἐκκλησιαστικὰ ἐτίμησαν. Τὰ στενοσόκακα, τὰ ἀρχοντῶσπιτα, τὰ καλντερίμια, τὰ τείχη, οἱ πύργοι, αἱ Ἐκκλησίαι, τὰ Τζαμιά καὶ οἱ καμάρες τῆς πάλαι ποτὲ ὀχυρᾶς μεγαλοπόλεως ἐμφανίζονται αὐτούσια καὶ εἰς περιγραφὴν καὶ εἰς σκίτσα. Ἰδιάζουσαν δὲ ἐν τῇ περιγραφῇ θέσιν ἔχει ὁ Ναὸς τοῦ Ἐλκομένου με τοὺς Βασιλικούς θρόνους με τὰς ὄραϊας Εἰκόνας τοῦ τέμπλου ἃς περιέγραψεν ὁ καθηγητὴς κ Ν. Βέης (προβλ. Πρακτικὰ Χρ. Ἀρχ. Ἐταιρίας τόμ. Α' Ἀθήναι 1933 σελ. 33). Ἐν γένει δὲ ὅλη ἡ λαμπρὰ περιγράφεται ἱστορία καὶ τὸ μεγαλεῖον καὶ αἱ τύχαι τοῦ «περιωνύμου Ἀστεως» ὡς τὰ αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλα τὴν ἀπεκάλουν. Τὴν διήγησιν ταύτην κοσμοῦν δέκα ἕξ εἰκόνες καὶ σχέδια τῆς συγγραφῆς καὶ δύο παλαιὰ τοῦ 1680 χαλκογραφαί. (Περὶ Μονεμβασίας ἴδε καὶ τὰ ἐμὰ δημοσιεύματα. Ἡ Μητρόπολις Μονεμβασίας καὶ Καλαμάτας

διὰ μέσου τῶν αἰῶνων Νέα Ἡμέρα ἔκδοσις Τεργέστης 1908 ἀρ. 1742 καὶ Ἀνάπλασιν 1929 ἀρ. 18—19).

Ἐπακολουθεῖ περιγραφή βραχεῖα τῶν Κυθήρων, τοῦ Γυθείου, τοῦ Μαλέα μετὰ τὸν φάρον καὶ τὸ ρωμαντικὸν Ἐκκλησιάζι γειτονεῦον μετὰ τὰ ἄγρια κύματα τοῦ τρικυμειώδους Κάβο—Μαλιᾶ. Καὶ τὴν διήγησιν ταύτην ἐπιστέφουν τέσσαρα σχέδια τῆς συγγραφῆς καὶ μία παλαιὰ χαλκογραφία.

Μετὰ τὴν ἐγκαταλελειμμένη Μονεμβασία περιγράφεται ἡ Σπάρτη ὁ Εὐρώτας μετὰ τὰ μεσαιωνικὰ γιφύρια τοῦ ὁ Ταῦγετος κοσμοῦμενα ὑπὸ δέκα ὀκτώ εἰκόνων καὶ σχεδίων τῆς συγγραφῆς καὶ τριῶν χαλκογραφιῶν. Ἐρχεται ἤδη κατὰ σειρὰν ὁ περιλάλητος Μιστράς. Ἡ συγγραφῆς καὶ περὶ τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν ἐνήμερος οὕσα ἐκ τῶν ζηλωτῶν μελῶν τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τυγχάνουσα, περιγράφει τὴν μεσαιωνικὴν πόλιν τὰ κάστρα καὶ τοὺς ἐξόχους Ναοὺς ὄχι ὡς λογοτέχνις μόνον ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρχαιολόγος γνώστις τῶν τυχῶν κατὰ τοὺς διαφόρους αἰῶνας τῆς πόλεως τῶν Δεσποτῶν. Ἀπετύπωσε δὲ θαυμασίως εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς τὰ παλάτια, τοὺς Ναοὺς, τοὺς πύργους, τὰ κάστρα, τὰς τοιχογραφίας καὶ αὐτὴν τὴν γνωστὴν Μοναχὴν Εὐσεβίαν Γιατροῦκου τὴν ζῶσαν τοῦ Μιστρά ἱστορίαν εἰς 24 εἰκόνας τῆς συγγραφῆς καὶ 4 παλαιὰς χαλκογραφίας.

Καὶ μετὰ τὸν Μιστρά ἡ ἀγέρωχος καὶ πετρώδης Μάνη μετὰ τοὺς πύργους τῶν Μπέηδων μετὰ τοὺς ἀρχαίους Ναοὺς, μετὰ τὰ κάστρα τῶν Μπεΐζαντέδων, ἱστοροῦμένη καὶ διὰ 25 εἰκόνων τῆς συγγραφῆς καὶ 6 παλαιῶν χαλκογραφιῶν.

Ἡ γεινιάζουσα κατόπιν Καλαμάτα περιγράφεται μετὰ τὸ Βενετσάνικο κάστρο καὶ τὸν δομητικὸν κάτωθεν Νέδοντα μετὰ τὰς παλαιὰς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἱστορικὴν Μονὴν τῶν Καλογραῶν. Ἰστοροῦνται εἰτα αἱ παρακείμεναι Μοναὶ τῆς Βελανιδιάς, τῆς Δημόβης ἐκτενέστερον δὲ ἡ μεγάλη Μονὴ τοῦ Βουλκάνου καὶ τὰ εἶρηπια τῆς ἀρχαίας Ἰθάμης μετὰ τὰ τείχη τοῦ Ἐπαμεινώνδα καὶ τῶν Ναῶν τοῦ Ἰθωμείου Διὸς. Τὴν περιγραφὴν ταύτην κοσμοῦσι 31 εἰκόνες καὶ σχέδια τῆς συγγραφῆς καὶ ὀκτώ παλαιὰ χαλκογραφία. Τέλος περιγράφονται αἱ δύο μεσαιωνικαὶ πόλεις Κορώνη καὶ Μεθώνη μετὰ τὰ μεγάλα ἱστορικὰ κάστρα. Ἡ Κορώνη διάσημος οὕσα ὡς Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία ὑπὸ τοῦ Ὀνησιφόρου ἐνὸς τῶν ἐβδομήκοντα Ἀποστόλων ἰδρυθεῖσα, ἥς ὁ πρῶτος Ἐπίσκοπος ἦτο Ἀπόστολος ὁ δὲ τελευταῖος Ἐθνομάρτυς ὁ κατὰ τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα ἀπαχθισθεὶς Γρηγόριος Πολίτης (ἴδε τὴν ἐμὴν διατριβὴν Ἱστορικὰ σημεῖα περὶ Ἐπισκοπῆς Κορώνης Θεολογία 1931 σελ. 64).

Καὶ ἡ Μεθώνη ἀναδείξασα Νικόλαον τὸν Μεθώνης τὸν διάσημον θεολόγον (ἴδε Κρομβάχερ Βυζ. Λογοτεχνία μετὰφρ. Σωτηριάδου σελ. 205), εἰς ἣν Μεθώνην ἀπεβιβάσθη Ἰωάννης Η΄ ὁ Παλαιολόγος καὶ κατὰ τὴν ἄνοδον διὰ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδον καὶ κατὰ τὴν κάθοδον, καὶ ἥς ὁ τελευταῖος Ἐπίσκοπος Γρηγόριος Οἰκονόμου ὑπέστη κατὰ τὸν Ἀγῶνα μαρτυρικὸν θάνατον. (ἴδε τὴν ἐμὴν διατριβὴν Ὁ

Αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος εἰς Μεθώνην Ἐκκλ. Φάρος Ἀλεξανδρείας 1932 σελ. 151)

Συνεχίζεται δὲ ἡ περιγραφή τῆς Πύλου τοῦ ἱστορικοῦ Ναυαρίνου μὲ τὸ παλαιὸν καὶ τὸ νεώτερον κάστρο καὶ τὸν εὐρύτατον λιμένα ἔνθα ἔλαβε χώραν ἡ ἱστορική ἐξοδος τοῦ πάρωνος Ἄρεως καὶ ἡ μεγάλη ναυμαχία, μὲ τὴν Σφακτηρίαν ἔνθα ἔπεσαν ὁ Ἰσαμαδός, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ὁ Ἰταλὸς Σανταρόζα. Ὅλη δὲ ἡ μακρὰ αὕτη περιγραφή κοσμεῖται ὑπὸ 64 εἰκόνων καὶ σχεδίων τῆς συγγραφῆς καὶ 16 παλαιῶν χαλκογραφιῶν. Ἐπιτεταὶ κατόπιν γεωγραφικὸς χάρτης τοῦ Μωριά, κατάλογος τῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων τῶν σχεδίων καὶ Εἰκόνων καὶ τῶν περιεχομένων ὅστις ἐπαναλαμβάνεται καὶ Γαλλιστί, ὡς καὶ κατάλογος τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντων τῆς συγγραφῆς ἔργων.

Τοιοῦτον τὸ περισπούδαστον ἔργον τῆς πολυμαθοῦς συγγραφῆς ἧτις εἰς μικρὸν διάστημα ἀπεδείχθη προσωπικότης καὶ εἰς τὰ γράμματα καὶ εἰς τὴν καλλιτεχνίαν.

Ἡ συγγραφεὺς προαναγγέλλει ἤδη τὴν ἔκδοσιν τοῦ β' τόμου ὅστις θὰ περιλάβῃ τὸ Ναύπλιον, Ἄργος, Γεράκη καὶ ἄλλα.

Ἐν Καρδίτῃ, Δεκέμβριος 1934

† Ο ΘΕΣΣΑΛΩΤΙΩΤΙΟΣ ΙΕΖΕΚΙΗΝΑ

D. Dr. Erich Klostermann unter Mitwirkung von Lic. Dr. Ernst Benz: Origenes Werke, elfter Band: Origenes Matthäuserklärung. 2 Teil: Die lateinische Übersetzung der Commentariorum Series. (Im Auftrage der Kirchenväter=Kommission der Preussischen Akademie der Wissenschaften). Leipzig, I. C. Hinrichs'sche Verlagshandlung 1933 (XI † 304 S. gr. 8o).

Ἡ ὑπὸ τῆς Πρωσικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν συνεχιζομένη μετ' ἀπαραιτίου φιλοκαλίας καὶ εὐσυνειδητοτάτης ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας ἔκδοσις τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας πλουτίζεται ἤδη καὶ διὰ τοῦ ἀπὸ μακροῦ προαγγελθέντος ἑνδεκάτου καὶ τελευταίου τόμου τῶν ἔργων τοῦ Ὀριγένους. Ὁ τόμος οὗτος ἀποτελεῖ τὸν τριακοστὸν ὄγδον ἐν τῇ καθόλου σειρᾷ τῆς ἐκδόσεως, διαιρεῖται δὲ εἰς τρία μέρη. Ἀπὸ τινος ἐξεδόθη τὸ δεύτερον τμήμα, λίαν προσεχῶς δὲ ἀκολουθεῖ ἡ ἔκδοσις τῶν δύο ἄλλων.

Τὸ μὲν πρῶτον τμήμα θὰ περιλάβῃ τὸ ἑλληνιστὶ διασωθὲν κείμενον τοῦ εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Ματθαίου ὑπομνήματος (Τόμοι X—XVII), τὸ δὲ τρίτον τὰ πολυάριθμα ἀποσπάσματα, τὰ ἑλληνιστὶ ὡς καὶ λατινιστὶ ἀναντιρροῆτως προσερχόμενα ἐξ ἔργων τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὡς καὶ τινὰ ἀμφιβαλλόμενα, λεπτομερῆ εὐρετήρια καὶ πίνακες ὡς καὶ ἔκτενῆ εἰσαγωγὴν. Τὸ ἐκδοθὲν ἤδη δεύτερον μέρος περιέχει μετὰ τρισέλιδον προεἰσαγωγὴν ὑπὸ τοῦ κ. E. Klostermann περὶ τῶν ἐκδόσεων, χειρογράφων κλπ. τὰ τμήματα τοῦ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου ὑπομνήματος ἐκ τῆς ἀρχαίας λατινικῆς μεταφράσεως μετὰ τῶν περίπου ἑκατὸν καὶ πενήκοντα εἰς ἀριθμὸν ἑλληνικῶν ἀποσπασμάτων (σελ. 21, 42, 83 κλπ.), ὅτινα εἶναι ὁ καρπὸς τῶν κατὰ τὰς τελευταίας

δεκαετηρίδας μετὰ πολλοῦ ζήλου γενομένων ἐρευνῶν ἐπὶ τῶν διαφορῶν σειρῶν καὶ αὐτὰ τὸ πρῶτον ἐκδίδονται παρὰ τὴν λατινικὴν τῶν μεταφράσεων. Ἡ διασωθεῖσα αὕτη μετάφρασις ὑπὸ τὸ ὄνομα *Commentariorum Series* τῆς ἐκδόσεως τῶν Μαυρίων (γαλλικοῦ κλάδου τοῦ τάγματος τῶν Βενεδικτίνων) περιέχει τὴν ἐξήγησιν τῶν κεφαλαίων 22, 34—27, 63 τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελιστοῦ.

Αἱ παλαιότεραι ἐκδόσεις τῆς λατινικῆς ταύτης μεταφράσεως ἢ τοῦ Ἰακώβου Μερλίν (1512) καὶ ἡ ἀνωτέρω τῶν μοναχῶν τοῦ ἁγίου Μαύρου, ἐπιμεληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ch. de la Rue ἐγένοντο ἐπὶ τῇ βίσει ἐνὸς χειρογράφου Ὁ Lommatzsch (1835) ἐχρησιμοποίησε κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου τῆς ἰδίας ἐκδόσεως τὰς παρὰ τοῦ Ch. de la Rue συλλεγεῖσας παρὰ δύο παραγράφων παραλλαγὰς. Τὸ ὑπὸ τῆς νέας ταύτης ἐκδόσεως παρεχόμενον κείμενον προήλθεν ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας καὶ τοῦ παραλληλισμοῦ τριῶν χειρογράφων. Τὰ δύο ἦτοι τοῦ κώδικος «Gemmeticensis» (ἐκ τῆς μικρᾶς παρὰ τὴν Ῥουέννην Tumièges) τοῦ δεκάτου αἰῶνος καὶ τοῦ κώδικος «Brugensis» (Βρυγην τοῦ Βελγίου) τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος παρέχουσι τὸ ἀριώτερον κείμενον. Πλὴν ὁμως ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ κείμενον τοῦ κώδικος «Londinensis» ἐπίσης τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, ὅστις περιέχει τὸ ἐν ἐκ τῶν σωζομένων πέντε ὁμοίων χειρογράφων. Ἐκ τοῦ κώδικος «Remensis» (Ρένς ἢ Ῥημοὶ τῆς Γαλλίας) τοῦ ἑνδεκάτου ἢ ογδόου αἰῶνος ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν μόνον αἱ παρὰ τῷ Ch. de la Rue παραλλαγὰι.

Ἡ ὅλως ἰδιαιτέρα ἐπιμέλεια, ἣτις κατεβλήθη καὶ κατὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ τόμου τούτου μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὑπὸ τὸ κείμενον παρατιθεμένου παραλλαγῶν, τῶν βιβλικῶν καὶ ἄλλων μαρτυριῶν ὡς καὶ τῶν πολυαριθμῶν παραλλήλων πρὸς τὰ λοιπὰ Ὁριγένεια συγγραμματα χωρίων.

Τὰ πορίσματα τῶν προηγηθεισῶν τῆς ἐκδόσεως ἐρευνῶν ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν «Texte und Untersuchungen» ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμ. 47, 2 1931) «Zur Überlieferung der Mattäuserklärung des Origenes von E. Klostermann und E. Benz» καὶ 47, 4 (1932) «Nachlese zur Überlieferung u.s.w.» τεύχεσιν.

Γ. Δ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ

«Revue Benedictine», Tome XLVI (50e Année) No 2—3, Avril—Juillet 1934. Numero Jubilaire (1884—1934). Δημοσιεύεται μελέτη τοῦ κ. B. Capelle «Le Kyrie de la Messe et le Pape délase». Ἐν τῇ συντομοτάτῃ ταύτῃ ἐργασίᾳ προτάσσονται τὰ μέχρι τοῦδε πορίσματα ἐπὶ τῆς ὄλης περὶ «τὸ Κύριε τῆς λειτουργίας» ἱστορίας.

«Analecta Bollandiana», Tomus LII, Fasc. I et II. 1934. Ὁ κ. Hipp. Delehaye παραθέτει σημείωμα ἐπὶ τῆς προσλεύσεως τῆς ὀνομασίας τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου πειρώμενος νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὀρθοτέραν ἐκδοχὴν.

Ι. Φ.